

Neolit i początki epoki brązu

WŁODZIMIERZ WOJCIECHOWSKI

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH OSADY WCZESNO-
NEOLITYCZNEJ NA STAN. 1 W SKOROSZOWICACH,
GM. STRZELIN, WOJ. WROCŁAW

Jest faktem powszechnie znanym i często w literaturze podkreślanym, że na terenie Dolnego Śląska nie możemy, jak dotąd, dowieść ciągłości rozwojowej ceramiki kultur wstęgowych¹, która pojawiając się na naszym obszarze w swojej starszej postaci identyfikowanej z kulturą ceramiki wstęgowej rytej nie przeraża się w toku naturalnej ewolucji w ceramikę o daleko zmodyfikowanych cechach odpowiadających kulturze ceramiki wstęgowej kłutej, lecz wykazuje jak gdyby pewną stagnację (nie osiągając np. tzw. stadium szareckiego), by po pewnym czasie ustąpić miejsca ceramice z ornamentem nakłuwanym, ale reprezentującej już daleko zaawansowany etap rozwoju młodszego kompleksu wstęgowego — kultury ceramiki wstęgowej kłutej. W dotychczasowych ujęciach mówi się więc o istnieniu na Dolnym Śląsku wyraźnej przerwy w rozwoju ceramiki wstęgowej, wyjaśniając pojawienie się rozwiniętej ceramiki o zdobnictwie kłutym bądź to napływem nowej fali ludnościowej², bądź rozprzestrzenieniem się nowego stylu w garncarstwie, przy czym dominującą rolę w tych przemianach przypisuje się grupom ludnościowym zamieszkującym obszary na południe od Bramy Kłodzkiej. Uzasadniając takie ujęcie zwracano uwagę na brak na Dolnym Śląsku materiałów typu szareckiego, materiałów odpowiadających I i II fazie kultury ceramiki wstęgowej kłutej w Czechach, kwestionowano wreszcie związek nielicznych materiałów o nieco archaicznych cechach z III fazą kultury ceramiki wstęgowej kłutej wg podziału czeskiego³, zgadzano się natomiast z obecnością na Dolnym Śląsku materiałów odpowiadających dopiero czeskiej fazie IV⁴.

Badania wykopaliskowe prowadzone w ostatnich latach przede wszystkim na przedpolu Bramy Kłodzkiej stawiają sygnalizowany problem w całkowicie nowym świetle. Wyniki prac prowadzonych w Strachowie, w gm. Kondratowice, w sposób jednoznaczny potwierdzają obecność na Dolnym Śląsku materiałów typu szarec-

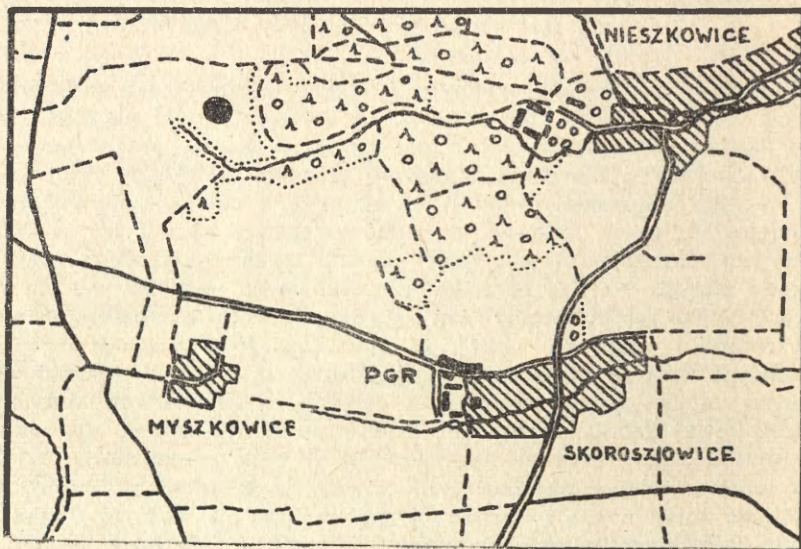
¹ W. Wojciechowski, *Zagadnienie chronologii relatywnej kultur młodszej epoki kamienia na Dolnym Śląsku na tle środkowoeuropejskiej systematyki neolitu*, „Studia Archeologiczne”, t. 3: 1970, s. 125-126; M. Zápotocká, *Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa*, „Fundamenta”, R. A. t. 3: 1970, s. 22; A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Wczesnoneolityczna osada w Niemczy, pow. Dzierżonów*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15: 1972, s. 24.

² Zápotocká, *op. cit.*, s. 22.

³ Zápotocká, *op. cit.*, s. 13, 17, 23.

⁴ Zápotocká, *op. cit.*, s. 26, 27.

kiego, a więc najmłodszego stadium kultury ceramiki wstęgowej rytej⁵. Prace wykopaliskowe prowadzone w Niemczy⁶ i Muszkowicach, stan. 9, gm. Ziębice⁷, potwierdzają obecność na omawianym terenie ceramiki z ornamentem kłutym odpowiadającej III fazie kultury ceramiki wstęgowej kłutej wg systematyki czeskiej; w dalszym natomiast ciągu brak materiałów odpowiadających najbardziej neuralgicznemu momentowi przesłania się ceramiki szarekiej w nowy stylistycznie zespół posługujący się ornamentem kłutym. Podejmując weryfikację dolnośląskich stanowisk „wstęgowych” pod kątem wyselekcjonowania tych, które mogłyby ewentualnie reprezentować ten moment w ewolucji ceramiki wstęgowej, zwrócono uwagę na materiał zebrany z powierzchni przez członków Koła Naukowego Studentów Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego prowadzących kompleksowe badania powierzchniowe w dorzeczu górnej Oławy, a pochodzący ze stanowiska 1 pod wsią Skoroszowice. W materiale tym obok ułamków zdobionych motywem nutowym ujawniono fragment naczynia posiadający zdobnictwo złożone z pasma trójkątych nakłuc, a więc motyw występujący na terenie Czech w tych materiałach, które M. Zápotocká identyfikuje z fazą przejściową od kultury ceramiki wstęgowej rytej do kultury ceramiki wstęgowej kłutej⁸.

Ryc. 1. Skoroszowice, woj. Wrocław. Plan lokalizacyjny stanowiska
Location of the site

Prace wykopaliskowe na stanowisku 1 w Skoroszowicach (finansowane przez WOAK we Wrocławiu) podjęto we wrześniu 1975 r. Jest ono położone ok. 1 km na północny zachód od zabudowań PGR w Skoroszowicach i ok. 800 m na zachód od zabudowań byłego majątku w Nieszkowicach (ryc. 1). W miejscu tym rozległe

⁵ A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Osiedla neolityczne w Strachowie, w województwie wrocławskim*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 18: 1976, s. 22-25, tabl. V, VI.

⁶ Kulczycka-Leciejewiczowa, *Wczesnoneolityczna osada w Niemczy...*, s. 24, tabl. IV.

⁷ W. Wojciechowski, *Wyniki badań na neolitycznej osadzie w Muszkowicach, w powiecie ząbkowickim, w roku 1974*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 17: 1975, s. 28-31, tabl. IV; tenże, *Ze studiów nad ciągłością osadnictwa wstęgowego w południowych rejonach Dolnego Śląska*, „Studia Archeologiczne”, t. 9: 1976, s. 47-56.

⁸ Zápotocká, *op. cit.*, s. 5.

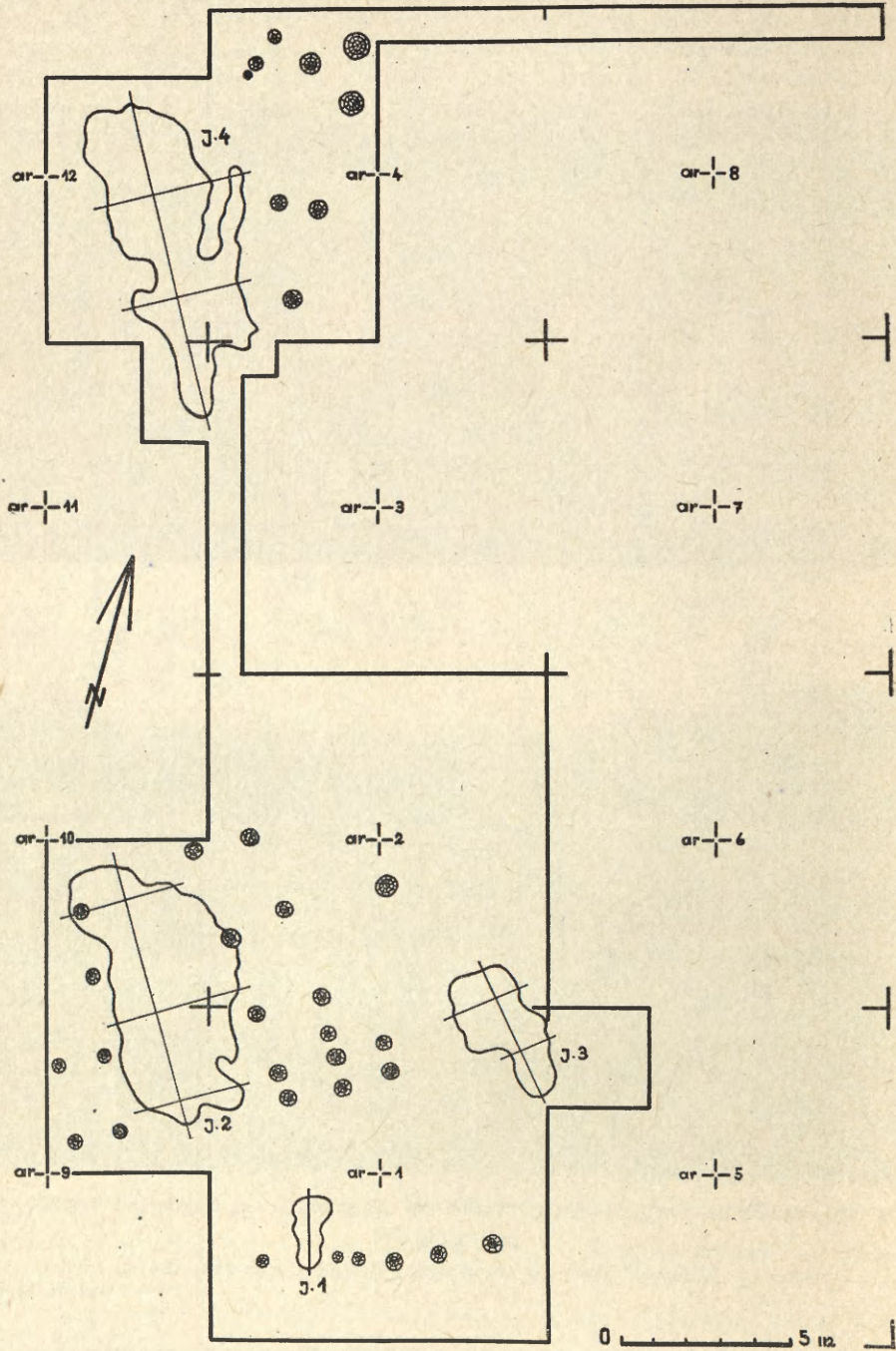

Ryc. 2. Skoroszowice, woj. Wrocław. Widok na stanowisko od strony wschodniej (a) i północnej (b)

View of the site from east (a) and north (b)

Fot. R. Sierka

wzgórze, którego szczyt położony jest na północ od stanowiska opadając łagodnie ku południowi, rozcięte jest dwoma głębokimi jarami tworząc wyraźnie wyeksponowaną płytę wysoczyznową obniżającą się nieco w kierunku południowym. Teren ten położony jest w zakolu strumienia płynącego u zachodniego i południowego podnóża wysoczyzny; od wschodu i południa otoczony jest zwartym lasem, od za-

Ryc. 3. Skoroszowice, woj. Wrocław. Plan ogólny terenu przebadanego w 1975 roku

General plan of the area investigated in 1975

Rys. W. Wojciechowski

ehodu zaś pasem zarośli porastających podmokły jar (ryc. 2 a, b). Obszar, na którym zlokalizowano stanowisko, to użytki rolne należące do PGR w Skoroszowicach (Zakład Żelowice).

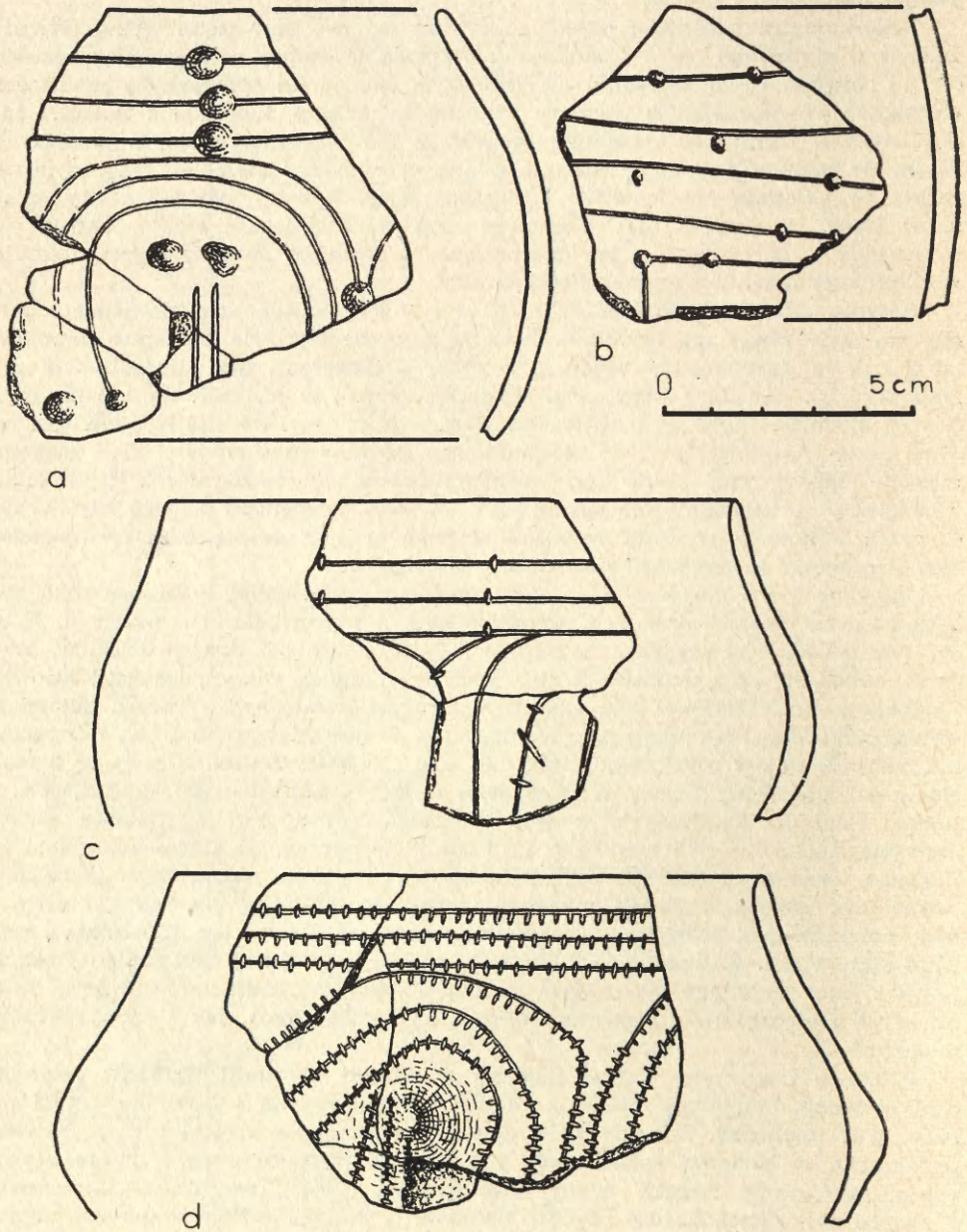
Tegorocznymi badaniami objęto przestrzeń 381 m², przy czym wykop zlokalizowano w centralnej partii płaskowyżu. Warstwa próchnicy ornej o miąższości do 0,28 m zalegała tu bezpośrednio na gliniastym calcu i na przebadanej przestrzeni nie zaobserwowano śladów warstwy kulturowej. Relikty związane z zasiedleniem tego obszaru ujawniono natomiast w postaci obiektów nieruchomych rysujących się na tle calca w formie wyraźnych, dobrze czytelnych zaciemnień, przy czym na relikty te składają się mniejsze i większe jamy, których odkryto cztery, oraz liczne ślady po słupach (33). Większość spośród odsłoniętych słupów układa się w wyraźne ciągi, przy czym ich usytuowanie w stosunku do dużych jam sugeruje w kilku wypadkach ich związek funkcjonalny.

Pośród przebadanych jam dwie (nr 1 i 3) były stosunkowo niewielkie i pełniły zapewne bliżej nie określone funkcje gospodarcze, dwie pozostałe natomiast (nr 2 i 4) to duże obiekty wziemne o silnie wydłużonym, acz nieregularnym zarysie (ryc. 3). Wymiary jamy nr 2 wynosiły: dług. 8,10 m, szer. do 4,15 m, głęb. 0,58 m. Wymiary jamy nr 4 wynosiły: dług. 9,76 m, szer. do 4,14 m, głęb. 0,74 m. Jama nr 2, równoległa do swej osi podłużnej, otoczona była od wschodu i zachodu rzędami słupów, przy czym rząd wschodni zewnętrzny zawierał ich 6, wschodni wewnętrzny 5, zachodni wewnętrzny 4 i zachodni zewnętrzny 2 (osie rzędów zachodnich wchodziły w profil wykopu). Z jamą nr 4, z pewną dozą prawdopodobieństwa, łączyć można jeden rząd złożony z 3 słupów.

Jamy nr 1 i 3 dostarczyły w toku eksploracji niewielkiej ilości materiału użytkowego w postaci drobnych ułamków naczyń i pojedynczych krzemieni. Bardzo bogaty materiał uzyskano natomiast z dwu pozostałych dużych obiektów, przy czym składa się on z ułamków grubo- i cienkościennych naczyń, narzędzi, surowca i odpadów krzemiennych oraz ułamków narzędzi kamiennych. Zwraca natomiast uwagę całkowity brak materiału kostnego tak w postaci wyrobów, jak i odpadów kuchennych. Całość uzyskanego materiału nosi charakter śmieci. Z jamy nr 2 uzyskano 427 ułamków naczyń, 45 krzemieni, w tym 4 rdzenie i 12 narzędzi, oraz 2 ułamki narzędzi kamiennych, w tym fragment tzw. motyki w kształcie kopyta szewskiego. Z jamy nr 4 uzyskano 1318 ułamków naczyń, 85 krzemieni, w tym 25 narzędzi, oraz 4 ułamki narzędzi kamiennych, a wśród nich dobrze zachowane ostrze tzw. motyki w kształcie kopyta szewskiego. Materiał uzyskany ze wszystkich obiektów jest jednolity i reprezentuje zapewne jeden etap zasiedlenia badanego stanowiska. Najliczniejszy i najbardziej reprezentatywny jest materiał zabytkowy z jamy nr 4, jako że zawiera on najszerszy asortyment zarówno form ceramicznych i elementów ornamentacyjnych z nimi związanych, jak i wyrobów krzemiennych.

Stosując tradycyjny podział możemy w obrębie ceramiki wydzielić ceramikę cienkościenną, delikatnej roboty, z reguły bogato zdobioną i ceramikę grubej roboty, tzw. kuchenną. Zdecydowanie dominującą formą w ceramice cienkościennej jest czarka w kształcie spłaszczonej kuli o lekko wyprofilowanym brzegu, stanowiąca jak gdyby załączek formy gruszkowatej. Liczne są cienkościennie misy o formie półkulistej, bardzo rzadkie natomiast (ok. 10% całości materiału) naczynia w kształcie $\frac{3}{4}$ kuli bez wyprofilowanego brzegu, a więc formy typowe dla środkowej (nutowej) fazy kultury ceramiki wstęgowej rytej⁹. Z wyjątkiem mis, które z reguły są niezdobione, ceramika cienkościenna odznacza się bardzo bogatym zdobnictwem. Kilka zaledwie ułamków naczyń posiada tradycyjny orna-

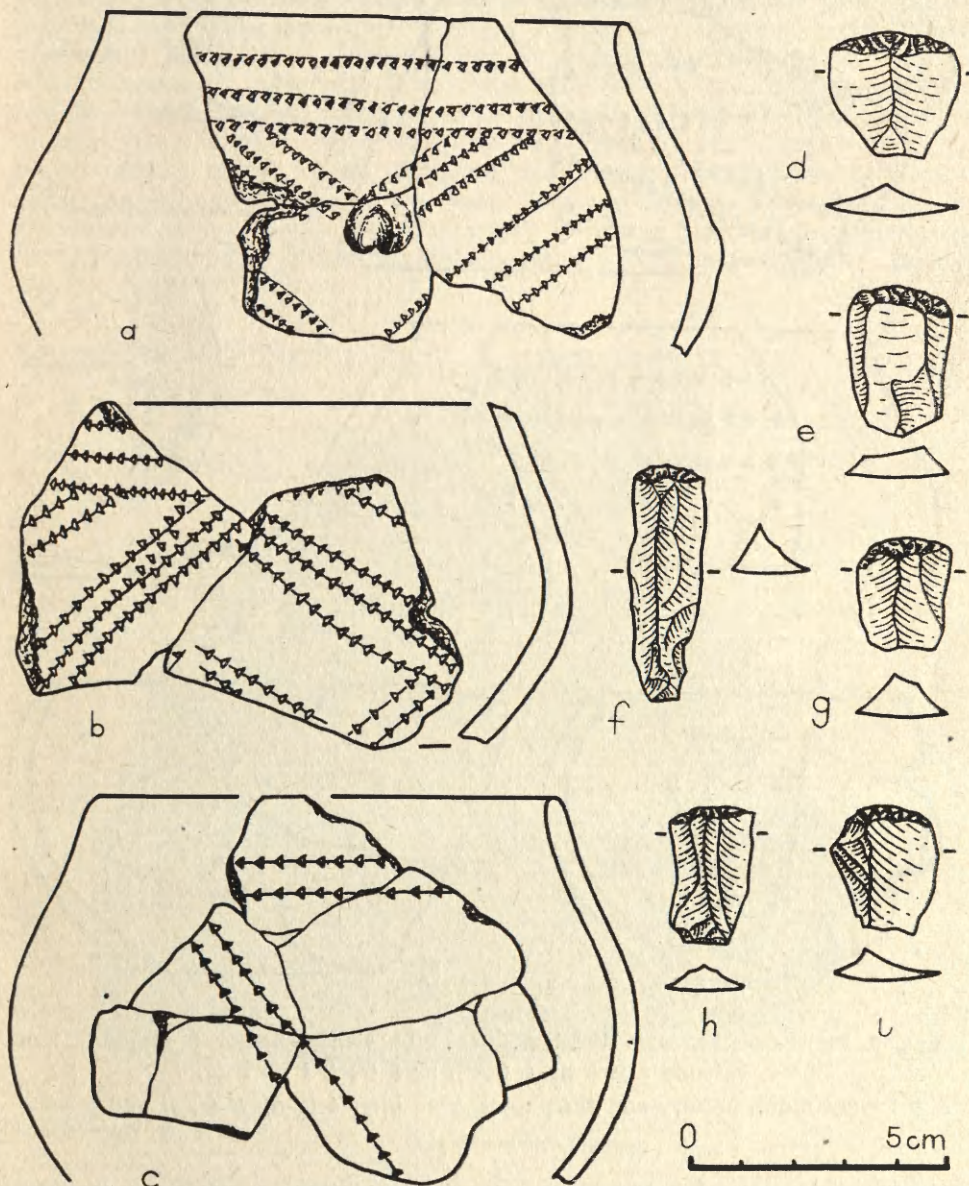
⁹ Np. materiały z Niemczy. Por. J. Lodoński, *Badania osady kultur wstęgowych w Niemczy, pow. Dzierżoniów, w 1971 roku*, „Silesia Antiqua”, t. 15: 1973, s. 21-45.

Ryc. 4. Skoroszowice, woj. Wrocław. Ceramika cienkościenna z jamy nr 4
 Finely made pottery from pit 4

Rys. W. Wojciechowski

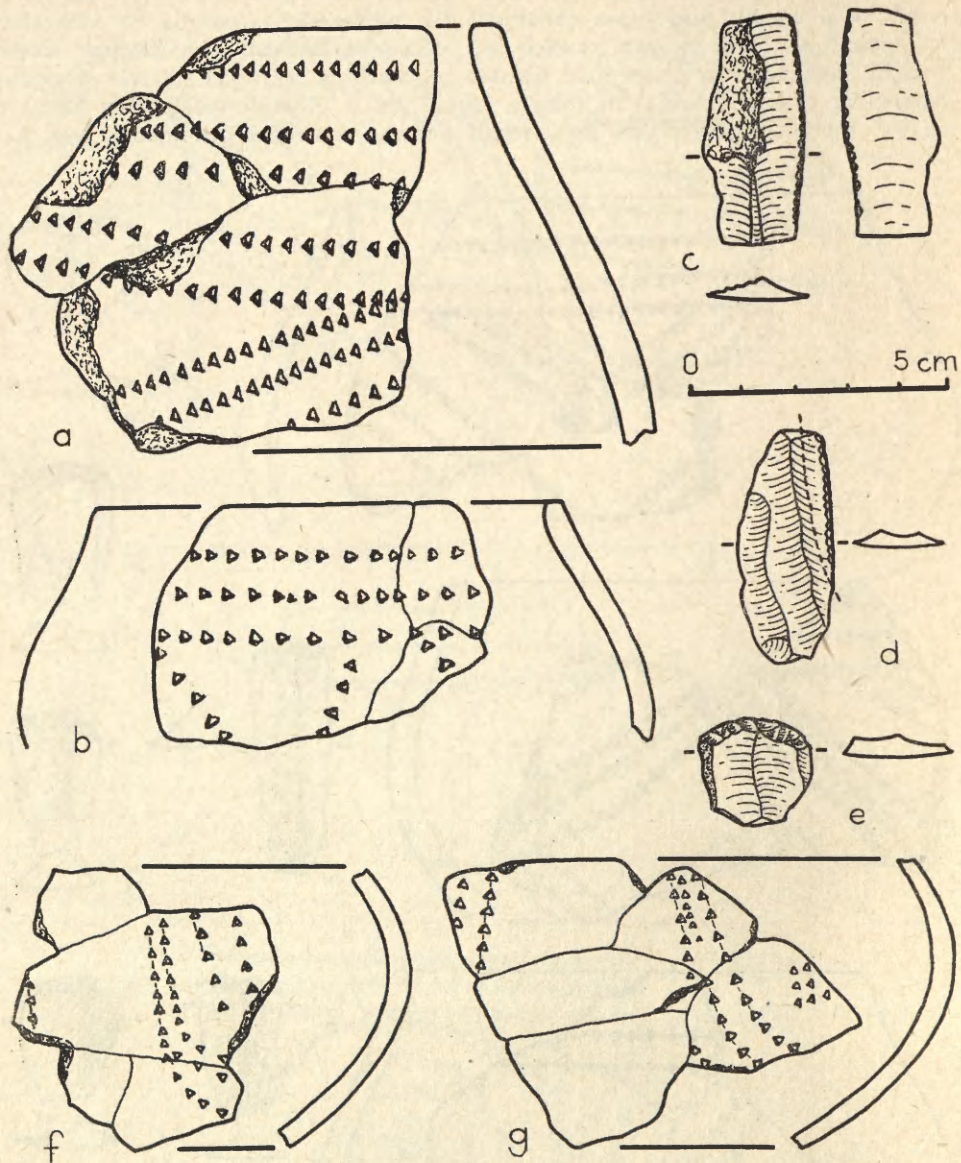
ment linearny współwystępujący z tzw. dołkami nutowymi (ok. 10% całości materiału, ryc. 4 a, b), przy czym ornament ten występuje wyłącznie na naczyniach w kształcie $\frac{3}{4}$ kuli. Równie rzadki jest ornament linearny, na którym okrągłe dołeczki zastąpione są przez dołki owalne lub nacięcia (ryc. 4 c). Licznie występuje zdobnictwo tzw. szareckie, w którym linia ryta o układzie poziomym, kątowym lub wolutowym nacinana jest poprzecznie tworząc ornament drabinkowy (ryc. 4 d).

Ryc. 5. Skoroszowice, woj. Wrocław. Ceramika cienkościenna i narzędzia krzemienne z jamy nr 4

Finely made pottery and flint tools from pit 4

Rys. W. Wojciechowski

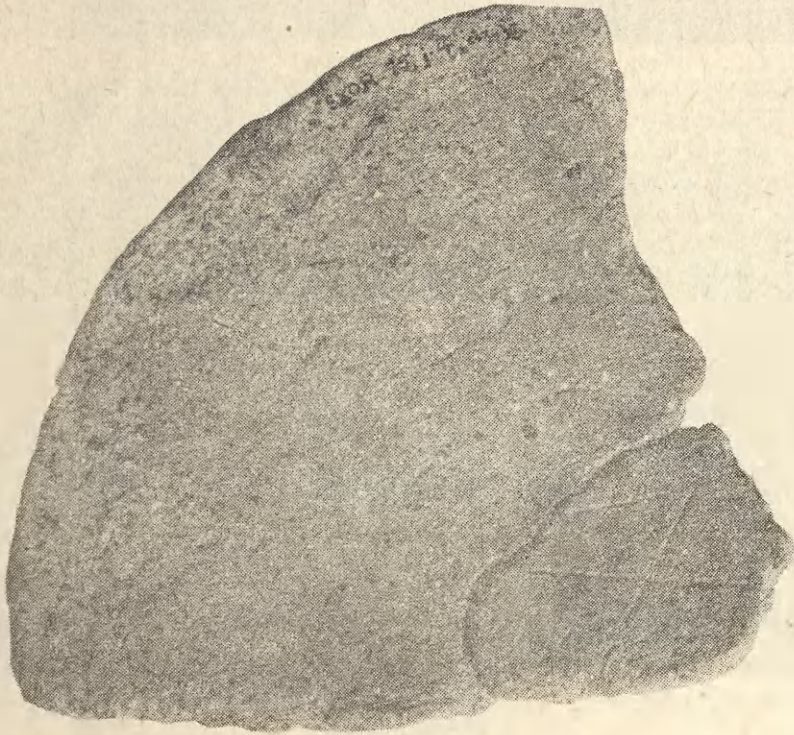
Ryc. 6. Skoroszowice, woj. Wrocław. Ceramika cienkościenna i narzędzia krzemienne z jam nr 4 (a-d), nr 2 (e, f) i nr 3 (g)

Finely made pottery and flint tools from pits: 4 (a-d), 2 (e, f) and 3 (g)

Rys. W. Wojciechowski

Zdecydowanie natomiast dominuje zdobnictwo złożone z odcisków trójkątnego stempelka, przy czym układa się ono poziomo pod krawędzią wylewu oraz krokwiasto na brzuścu. Nie stwierdzamy wykonywania tą techniką motywów spiralnych, falistych itp. Ornament ten występuje bądź jako element nakładany na linię rytą (ryc. 5 b, c), częściej jednak daje się zauważyć zanik elementu linearnego ry-

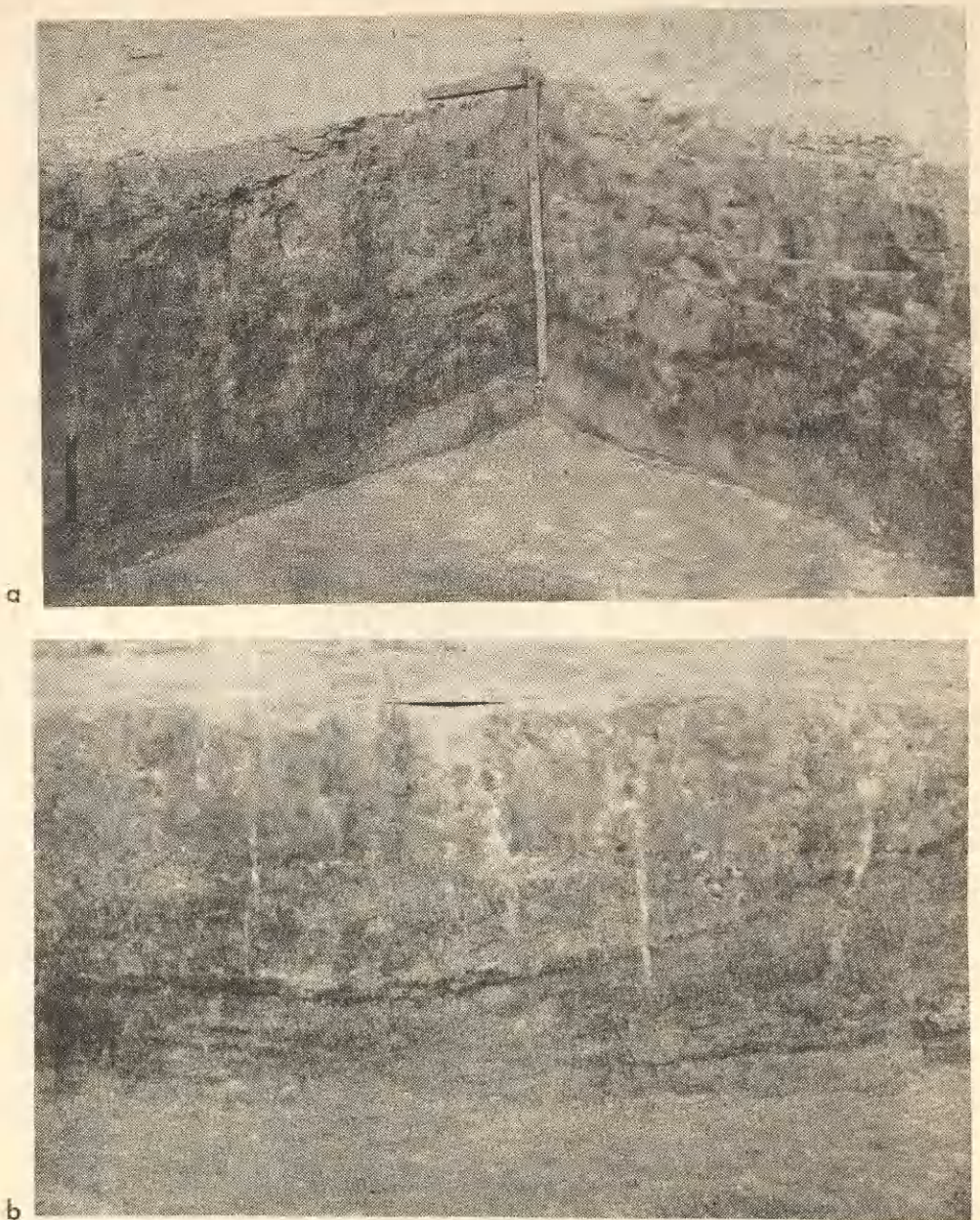
tego (ryc. 6 a, b). W niektórych wypadkach odnosi się wrażenie, że bardzo delikatnie, wręcz symbolicznie wykonana linia ryta stanowiła szablon dla poprawnego przeprowadzenia głównego motywu nakłuwanego (ryc. 5 a; 6 f, g). Najczęściej nakłucia układane są w potrójne rzędy (ryc. 5 a, b), często jednak występuje pasmo złożone tylko z dwóch rzędów (ryc. 5 c; 6 g), stanowiące jak gdyby wstęp, prototyp późniejszego, typowego dla kultury ceramiki kłutej zdobnictwa w formie zdwojonej linii kłutej (Doppelstich). W ceramice grubościennej dominują: naczynie w kształcie $\frac{3}{4}$ kuli oraz amfory, u której szerokootworowa szyja oddzielona jest od brzusca ostrym załomem, a także amfory, której szyjka przechodzi łagodnie w baniasty brzusek. Ceramika grubościenna jest z reguły niezdobiona. Sporadycznie występują guzy, stwierdzone także u naczyń cienkościennych, oraz pionowo lub poziomo przekłute ucha. Gлина naczyń cienkościennych jest tłusta, delikatna, bez domieszki mineralnej lub organicznej, ceramika grubościenna natomiast zawiera bardzo bogatą domieszkę miki nadającą powierzchni naczyń srebrzysty połysk. Spośród naczyń na uwagę zasługuje miska, na której dnie, po wewnętrznej stronie znajduje się ryty znak w formie prawdopodobnie swastyki (ryc. 7); interesujący wytwór ceramiczny stanowi także zachowane w ułamkach sito.

Ryc. 7. Skoroszwowice, woj. Wrocław. Fragment dna misy z delikatnie rytym znakiem (swastyka?)

Fragment of a bowl bottom with a finely engraved mark (swastika?)

Fot. R. Sierka

Ryc. 8. Skoroszowice, woj. Wrocław. Fragmenty profili z widocznymi warstwami popożarowymi:

a — jama nr 2; *b* — jama nr 4 (profil poprzeczny)

Fragments of sections with layers showing traces of fire:

a — pit 2; *b* — pit 4 (cross-section)

Fot. W. Wojciechowski

W inwentarzu krzemienym zwraca uwagę przede wszystkim dobór surowca. Około 90% krzemieni reprezentuje surowiec jurajski występujący w rejonie Kraków—Chrzanów. Pozostały to krzemień narzutowy bałtycki. Wśród narzędzi naj-

liczniejsze są drapacze wykonane na wiórach oraz odłupkach, spośród których wydzielono jeden drapacz zdwojony. Łącznie uzyskano 15 drapaczy. Pozostałe narzędzia to sierpaki (6), w tym jeden na zdwojonym półtylczaku, przekuwacz oraz łuskane wióry-piłki (3). Narzędzia kamienne wykonane są wyłącznie z łupku.

Analizując materiał ceramiczny pod kątem jego pozycji chronologicznej w obrębie kultury ceramiki wstęgowej rytej należy stwierdzić, że w stosunku do znanych dotąd na Dolnym Śląsku materiałów tej kultury jest to zespół nowy posiadający jedynie pewne analogie w obrębie inwentarza pozyskanego ostatnio z osady w Strachowie. Z całą pewnością nie możemy omawianych materiałów wiązać ze środkową (nutową) fazą kultury ceramiki wstęgowej rytej. Bez wątplenia odnajdujemy w niej elementy, które są typowe dla późnej fazy tej kultury w jej odmianie szareckiej. Pod wszystkimi jednak względami analizowane materiały wykazują najbliższe podobieństwo do tego zespołu, który M. Zápotocká określa jako stadium przejściowe od kultury ceramiki wstęgowej rytej (fazy szareckiej) do kultury ceramiki wstęgowej kłutej¹⁰. W zakresie form stadium to cechuje w ceramice cienkościennej wyraźny ilościowy spadek form kulistych bez wyodrębnionego brzegu, dominacja form o esowatym profilu z nisko posadowioną największą wydętością brzuśca przy całkowitym niemal braku klasycznych form gruszkowatych, dominacja mis półkulistych lub w kształcie $\frac{1}{3}$ kuli. Wszystkie te fakty stwierdzamy właśnie w materiale ze Skoroszowic. W zakresie zdobnictwa stadium to cechuje sporadyczne tylko występowanie motywu nutowego (jako archaizm), dominacja odcisków stempelkowych (m. in. trójkątnych) naniesionych na linii rytej oraz rzędów odcisków stempelkowych bez podkładu liniowego, zdecydowana wreszcie dominacja układu krokwiastego przy rzadkim występowaniu układu falistego lub spiralnego. Także i te elementy odnajdujemy w materiale ze Skoroszowic. Wydaje się więc, że uzyskany na badanej osadzie zespół ceramik istotnie reprezentuje tak późne stadium kultury ceramiki wstęgowej rytej, w którym dokonują się już przemiany zwiastujące narodziny nowego stylu, jaki w dalszej ewolucji wykształci klasyczną ceramikę (formy i zdobnictwo) kultury ceramiki wstęgowej kłutej. Jeżeli te wstępne sugestie potwierdzone zostaną dalszymi źródłami, trzeba będzie strefę formowania się kultury ceramiki wstęgowej kłutej rozszerzyć poza dotychczas przyjmowane terytorium (Czechy, Morawy?, południowe obszary NRD) i włączyć do niej także południowe połacie Dolnego Śląska sąsiadujące z wylotem Bramy Kłodzkiej.

Obserwacje dokonane w obrębie poszczególnych obiektów nieruchomych (głównie w jamach nr 2 i 4) wydają się wskazywać, iż przebadana dotąd część osady uległa pożarowi (ryc. 8 a, b). Wyraźna warstwa popożarowa stwierdzona została w jamie nr 4, przy czym jej układ sugeruje, że mamy tu do czynienia ze spaloną ścianą, która runęła w głąb jamy. Znajdujące się przy wschodniej ścianie jamy usypisko (rumowisko) polepy także wskazuje na jej obrywanie się ze ściany pod wpływem wysokiej temperatury. Nie wydaje się jednak, aby pożar zaskoczył osadę w czasie jej pełnego funkcjonowania. W wyposażeniu obiektów nie odnajdujemy żadnych przedmiotów, które pozostawione zostały na swoich miejscach pierwotnych (ceramika zasobowa, krosna, żarna itp.), odnajdujemy jedynie ułamki wyrobów koncentrujące się na spągu głównie wzdłuż ścian.

Z uwagi na wysokie walory poznawcze, jakie reprezentuje badana osada, planuje się kontynuację prac wykopaliskowych w najbliższych sezonach.

*Katedra Archeologii
Uniwersytetu Wrocławskiego*

¹⁰ Zápotocká, *op. cit.*, s. 5.

WŁODZIMIERZ WOJCIECHOWSKI

RESULTS OF EXCAVATIONS OF THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT
ON SITE 1 AT SKOROSZOWICE, COMMUNE OF STRZELIN,
PROVINCE OF WROCLAW

The investigations of site 1 at Skoroszowice were undertaken as part of the study on the continuity of settlement of the Bandkeramik culture in Lower Silesia. The materials found on the surface of the site allowed us to expect the discovery of sources to the transitional phase from the Bandkeramik to the Stroke-ornamented Pottery culture. So far these sources have not been recorded in Silesia. The settlement under discussion lies on a mild southern slope of an elevation which at this point is intersected by two ravines and forms a sort of an elevated plateau distinctly outlined in the terrain. The area of 381 sq. m. was explored but no cultural layer has come to light. Instead, outlines of 4 pits and numerous post-holes (33) have been revealed. Pits nos. 2 and 4 were very large and elongated in shape, pit 2 having 4 rows of posts arranged parallel to its longer sides (two on each side). The materials yielded by the pits consist primarily of potsherds, tools, unworked flint, waste products, and fragments of stone tools made of slate. No bones have come to light. The finely made and lavishly ornamented pottery is characterized by the dominance of spherical forms with a rather distinct rim, by a large number of hemispherical bowls or bowls in the shape of $\frac{1}{3}$ of a sphere, and by a small percentage of spherical forms with indistinct rim. The leading decoration motif is represented by triangular stamped impression arranged in rows which form chevron patterns; the impressions either appear alone or are superimposed on finely engraved lines. The engraved transversely incised line was less frequently used, and sherds with the classic musical note ornament are only occasional. The whole ceramic material is stylistically similar to those inventories in Bohemia that mark that transitional stage from the Bandkeramik to the Stroke-ornamented Pottery culture. In comparison with the Bandkeramik materials so far revealed in Lower Silesia this is a new assemblage. Of considerable interest is the choice of raw material used to the production of flint artifacts. About 90% of the artifacts discovered were made of the Jurassic flint imported from the surroundings of Kraków. Among tools, the end-scrapers (15) predominate in number. Other tools are represented by inserts for sickle-blades and a perforator.

It is intended to continue the excavations of this site.